

Richard Mills, *Nogomet i politika u Jugoslaviji. Sport, nacionalizam i država* (Zagreb: Profil knjiga, 2019), xviii + 383 str.

Krajem 2019. izišlo je hrvatsko izdanje knjige Richarda Millsa *Nogomet i politika u Jugoslaviji. Sport, nacionalizam i država*. U originalu objavljena pod naslovom *The Politics of Football in Yugoslavia: Sport, Nationalism and the State* (London: I. B. Tauris, 2018), ova je monografija prošireni i dopunjeni doktorat autora koji se bavi političkom, društvenom i napose sportskom poviješću XX. stoljeća. Mills je povjesničar mlađe generacije koji je nakon doktorata na Sveučilištu Istočne Anglije nastavio raditi na toj instituciji u Norwichu u svojstvu predavača na katedri moderne europske povijesti. Inače ga zanimaju teme vezane uz prostor zemalja bivše Jugoslavije, u kojima je tijekom protekloga desetljeća duže boravio te istraživao za potrebe ove knjige.

Mills je za ovu knjigu mnogo truda uložio u istraživanje te povezoao više različitih tipova izvora u iznimno zanimljiv narativ – od razasute literature, arhivskih izvora, preko navijačkih fanzina i „ozbiljnih” novinskih tekstova, memoara, intervjuiranja sudionika pojedinih događanja, pa sve do samostalnih obilazaka i fotografiranja raznih lokacija koje spominje u tekstu. Pritom tekst nije suhoparan nego doista zanimljiv. Primjerice, svako će poglavlje započeti jednom izdvojenom pričom, obično vezanom uz neki nogometni klub u pojedinom razdoblju, i njome će autor graditi razumijevanje teme koju će zatim detaljnije prezentirati na idućim stranicama.

Monografija je podijeljena na uvod i zaključak te između njih devet poglavlja koja kronološkim redom opisuju razvoj nogometa na prostoru nekadašnje monarhističke i socijalističke Jugoslavije, od organizirane pojave nogometa sve do raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), pa i dalje. Nakon početnoga popisa ilustracija, zahvala i popisa kratica (str. x–xviii), u „Uvodu” (str. 1–8) autor nas upoznaje s osnovnim principima svojega istraživanja, tj. vremenskim i geografskim okvirom, povezanošću nogometa, politike i nacionalizma, prelazeći zatim na kratak opis strukture rada kako će ona slijediti u nadolazećoj argumentaciji.

U kronološkom građenju priče kojom pokazuje isprepletenost društva, politike i nogometa u prošlosti Jugoslavije autor započinje s poglavljem „Preteče: nogomet u Kraljevini 1919. – 1941.” (str. 9–41), u kojem opisuje ulogu nogometa u međuratnom društvu te kako je on bio organiziran. Nadalje, uočava nacionalne podjele u formalno unitarnoj jugoslavenskoj državi, kao i naznake različitih ideoloških pogleda koji se pojavljuju u tom sportu. Analizirat će posebice hrvatsko-srpske nogometne sporove, ulogu komunista u organizaciji i djelovanju nogometnih klubova te u kojem su međuodnosu politika i nogomet u to doba. Drugo poglavlje, „Oslobodilački nogomet: 1941. – 1945.” (str. 42–

71), tematizira posljedice Drugoga svjetskog rata za društvo te ulogu koju nogomet preuzima. Posebice se tu naglašava nogomet kao sredstvo širenja ideja bratske borbe za oslobođenje i izgradnju buduće federalne Jugoslavije i među „domaćom publikom” i u vezi s (ratnim) saveznicima. Stoga ne treba čuditi što je najveći dio poglavlja promatran iz perspektive momčadi „Hajduka”, koja je uz velike žrtve pružila najveću potporu takvim naporima.

U poglavlju „(Re)konstruiranje jugoslavenskog nogometa 1945. – 1948.” (str. 72–100) ulazimo u doba novih izazova za vlasti koje su preuzele upravu nad teritorijem Jugoslavije te započele izgradnju socijalističkoga društva i države – pri čemu je sport općenito, a posebice nogomet, imao svoju funkciju. Autor opisuje pokušaje „dirigiranja” uloge nogometa zabranom rada starih „buržujskih” klubova koji su surađivali s okupatorima za vrijeme Drugoga svjetskog rata, ali i pojavu novih nogometnih klubova, od kojih su neki imali jasne uloge u novom društvu. Planove neće poremetiti ni sukob Tito – Staljin. Poglavlje „‘Zlatno doba’? Prestiž, problemi i treći put nakon 1948.” (str. 101–136) opisuje kakvu je važnost nogomet imao u unutarnjoj i vanjskoj politici nove Jugoslavije. Tijekom 50-ih i 60-ih godina zbog uspjeha i ugleda koji ostvaruje nacionalna reprezentacija taj sport postaje sredstvom, među ostalim, i za širenje vanjskopolitičke ideologije, koja je usmjerena prije svega prema drugim zemljama nesvrstanih.

Peto i šesto poglavlje, „Održati revoluciju na životu: Duge sedamdesete” (str. 137–166) te „Nakon Tita – nacionalizam! Osamdesete” (str. 167–203), iz perspektive nogometa opisuju promjene koje su se dogodile u jugoslavenskom društvu nakon „Zlatnog (nogometnog) doba” sredinom stoljeća. Nogomet do kraja 80-ih godina postaje još popularniji, ali iza njega se često vide mnogi problemi koji opterećuju tadašnje društvo – od gospodarskoga kriminala do pojave nacionalizama na stadionima, unatoč naporima da se nakon smrti Josipa Broza Tita prikaže kao unutarnje kohezivno sredstvo u naizgled stabilnoj SFRJ.

Iduća dva poglavlja, „Maksimirski mit” (str. 204–229) i „Na rubu: Sezona 1990./91.” (str. 230–268), problematiziraju početak raspada Jugoslavije i Domo-vinskoga rata kroz prizmu demokratskih promjena, jačanja nacionalizama na stadionima, pokušaje raznih klupskih čelnika, igrača i navijača da se na neki način snađu u promijenjenim okolnostima. Prvospomenuto poglavlje doista demistificira „maksimirski mit” analizirajući tadašnje novinske i navijačke opise te kasnija sjećanja mnogih aktera koji su prekid utakmice „Dinamo” – „Crvena zvezda” iz 1990. nastojali nakon početka raspada SFRJ staviti u neki drugi kontekst. Prije zaključka još je poglavlje „Nogomet na prvim crtama bojišta, 1991. – 1995.” (str. 269–308), u kojem autor promatra raspad Jugoslavije i

događanja na njezinu području iz perspektive ratnih stradanja, ali i ponešto izmijenjenih identiteta koji se vežu uz, uvjetno rečeno, stare nogometne klubove.

Hrvatsko izdanje *Nogomet i politika u Jugoslaviji* ima 308 stranica zanimljiva teksta, nakon kojih slijede bogate bilješke. Tu su i tri tablice, pet karata te 34 fotografije, koje je mahom snimao sam autor za svojih boravaka u Hrvatskoj, Srbiji, Sloveniji te Bosni i Hercegovini. Radi se doista o iznimnoj knjizi, u kojoj se vidi trud uložen u istraživanje i preciznu argumentaciju, ali i zaigran duh samoga autora kojim oblikuje pitak i pregledan tekst – koji privlači čitatelja da knjigu pročita nekoliko puta.

Ipak, možda bi se mogle naći manje zamjerke. Da ne ulazim u sve segmente, istaknuo bih samo da smatram da je uloga koju su imali „radnički” nogometni klubovi u međuratnom društvu barem dijelom prenaplašena u tekstu. Vjerujem da je tu glavni problem bio u korištenoj literaturi, koja je o tom fenomenu pisala na identičan način, a nastala je u drugoj polovini XX. stoljeća. Njoj je cilj bio prikazati dugotrajnost ideoloških i drugih, širih društvenih poveznica između ranijega („radničkog”) nogometa i kasnije („partijske”) politike. Nadalje, hrvatskom izdanju nedostaje kazalo, koje je inače vrlo koristan sastavni dio engleskoga izvornika. Osim toga postoje i određene nelogičnosti vezane uz prijevod, koje mogu izazvati nejasnoće kod čitatelja. Istaknut ću ih samo nekoliko, možda zanimljivijih. Na str. 116 hrvatskoga izdanja instrumenti kojima su navijači „Hajduka” 1950. namjerno disonantno svirali pod prozorima hotela u kojem su bili smješteni igrači „Crvene zvezde” postaju „instrumenti za nesklapno sviranje” (str. 116 u engleskom izvorniku: *instruments to discordant effect*), a na str. 118 imamo „komunist[a] teške kategorije Milovana Đilasa” (u izvorniku str. 118: *communist heavyweight*), što treba shvatiti više u smislu njegova visokoga položaja u Partiji. Na str. 157 nogometni klubovi koji su znali povremeno ugroziti primat tzv. Velike četvorke postaju „klubovi [koji] bi povremeno rasparali njihovu ‘kravatu’” (u izvorniku str. 157: *other clubs occasionally broke their stranglehold*). Definitivno na str. 126 „Srebrni pribor za jelo nije bio jedan od načina postizanja prestiža” jer termin *Silverware* iz engleskoga izvornika (str. 126) treba shvatiti kao – trofeje.

Unatoč tome, monografija *Nogomet i politika u Jugoslaviji* zaista je zaslužila sve pohvale, poput *The Lord Aberdare Literary Prize*, nagrade koja je 2019. dodijeljena ovome naslovu. To godišnje priznanje uručuje Britansko društvo za povijest sporta (*British Society of Sports History*) najboljoj knjizi s temom iz povijesti sporta.

Richard Mills u ovoj knjizi opisao je povijest XX. stoljeća monarhističke i socijalističke Jugoslavije prvenstveno iz perspektive jednoga sporta. Došavši do kraja knjige, teško je ne složiti se s posljednjom autorovom rečenicom: „Nogomet, tako moćna i nepredvidljiva stvar, urezan je u povijest Jugoslavije.”

Iako bi se nekome to moglo činiti pomalo trivijalnim, nogomet je u znanstvenom smislu ovdje poslužio kao lakmus-papir za sve važnije promjene. Međuodnos političkih i ekonomskih faktora koji oblikuju određeno društvo, uloga nacionalizma u formiranju i mijenjanju određenih identiteta vidljivi su u analizi i životopisnim primjerima nogometa. Na terenima i tribinama diljem bivše Jugoslavije bile su vidljive i sve druge promjene, kojima je određeni vladajući vrh „odozgo” nastojao instrumentalizirati društvo preko nogometa – ili je društvo nastojalo pokazati reakciju prema takvim naporima. Stoga ova knjiga treba interesirati sve znanstvenike koji nastoje na neki način definirati odnose politikā, društava, ideologijā i nacionalizama, posebice na tlu bivše Jugoslavije. U tom segmentu ona će poslužiti kao dobra polazišna točka za mnoga komplementarna istraživanja.

Stipica Grgić

Hrvoje Klasić, *Mika Špiljak, revolucionar i državnik* (Zagreb: Ljevak, 2019), 255 str.

Hrvoje Klasić s Odsjeka za povijest Filozofskoga fakulteta u Zagrebu objavio je knjigu o Miki Špiljaku, „revolucionaru i državniku”. Knjiga kronološki opisuje život, lik i djelo Špiljaka (1916. – 2007.) od mladosti, pristupanja komunistima, sudjelovanja u Narodnooslobodilačkom pokretu, do poslijeratnih dana, kada je obnašao različite istaknute partijske i državne dužnosti. U tom je razdoblju Špiljak, među ostalim, bio predsjednik Izvršnoga vijeća Sabora Socijalističke Republike (SR) Hrvatske, predsjednik Saveznoga izvršnog vijeća, predsjednik Vijeća naroda Skupštine Jugoslavije, predsjednik Vijeća Saveza sindikata Jugoslavije i predsjednik Predsjedništva Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ).

Knjiga je podijeljena na „Uvod” (str. 9–13), dio pod naslovom „Podrijetlo” (str. 15–21), u kojem su dani podaci o obitelji Mike Špiljaka, zatim dolazi dio pod naslovom „Revolucionar” (str. 23–81), u kojem je opisano kako se mladi Špiljak pridružio komunistima, kao i njegovi ratni dani. U dijelu pod naslovom „Političar” (str. 83–105) opisuje se Špiljakovo djelovanje u Zagrebu u prvim poslijeratnim godinama. Posljednji dio knjige nosi naslov „Državnik” (str. 107–247). U njemu je opisano djelovanje Špiljaka na različitim i vrlo ista-